

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2562 | Vol.2 No. 1 | January - June 2019 |

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พุทธศิลปะการสอนกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ Buddhist Teaching Method and Child-Centered Learning

สุปราณี สารรัตน์

Suprane Sararat

ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนนวมินทราชูทิศ พายัพ จังหวัดเชียงใหม่

Teacher Nawamintrachuthit Payap School, Chiang Mai

Email: supraneesararat09@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธวิธีการสอนกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ได้แก่ 1) แบบสนทนา 2) แบบบรรยาย 3) แบบตอบปัญหา และ 4) แบบวางกฎข้อบังคับ มีลีลาในการสอน 4 อย่าง คือ 1) สันตัสสนา 2) สมาทปนา 3) สมุตเตชนา และ 4) สัมปหังสนา พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเนื้อหาที่จะสอนก่อน สอนจากเรื่องง่ายไปหายาก ใช้เหตุผลที่ผู้เรียนเข้าใจและเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน มีการยกอุทาหรณ์ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา อุปมัย การใช้อุปกรณ์การสอน การทำเป็นตัวอย่าง เพื่อให้ผู้ฟังมีความเบิกบาน สนุกสนาน ไม่เบื่อหน่าย พุทธวิธีการสอนมีความสอดคล้องกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกับผู้อื่นและนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก จัดประสบการณ์การเรียนรู้และให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด

คำสำคัญ: พุทธวิธีการสอน, การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

Abstract

The purpose of this article was to study Buddhist teaching method and child-centered learning. Buddhist teaching methods of the Buddha were 1) conversation 2) lecture 3) answering question and 4) regulation. The

four styles of teaching were 1) Sandassana (elucidation and verification), 2) Samadapana (inspiration towards the goal), 3) Sumuttejana (encouragement) and 4) Sampahamsana (gladdening). The Buddha considered content before teaching. Teaching was performed from easy to difficult lessons. Using reasons that learners could understand and the reasons were the most useful for them. Giving examples, comparison with figure of speech, using teaching aids, demonstration in order to make the listeners delight, enjoy, not bore. The Buddhist teaching methods conformed to child-centered learning which learners constructed self-knowledge. The learners did important roles in learning. Encouraging learners to work with others and to apply knowledge in daily life. The teachers were the facilitators who set learning experience and gave advice closely.

Keywords: Buddhist Teaching Method, Child-Centered Learning

บทนำ

การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน มีปัญหาต่างๆ มากมายหลายด้าน ได้แก่ด้านครูผู้สอน ด้านนักเรียน ด้านการบริหารจัดการ และด้านวัสดุอุปกรณ์ในด้านครูพบว่าครูบางส่วนยังคงจัดการเรียนการสอนในรูปแบบการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาเพียงอย่างเดียวทำให้ผู้เรียนเรียนรู้โดยการท่องจำ ครูเป็นผู้บอกถ่ายทอดองค์ความรู้ให้นักเรียนขาดทักษะและกระบวนการคิด ครูใช้แนวคิดและวิธีการสอนแบบเดิม ไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสอน ส่วนด้านนักเรียน พบว่าขาดความตั้งใจในการเรียน ชอบเล่นมากกว่าเรียนรู้ไม่สนใจการอ่าน การพูด การฟัง และการเขียน จึงทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จในการเรียนและการประกอบอาชีพ ในด้านการบริหารจัดการรวมถึงการบริหารสถานศึกษายังมีปัญหาเกี่ยวกับการไม่สามารถใช้คนให้ตรงกับงาน ขาดการส่งเสริมการสอนที่มีประสิทธิภาพให้แก่ครู และในด้านวัสดุอุปกรณ์ก็พบว่า ไม่เพียงพอและไม่ทันสมัย ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ขาดความน่าสนใจ นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ไม่เป็นที่น่าพอใจ

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นผู้เขียนจึงได้ศึกษาวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ และพบว่า พุทธวิธีในการสอนหรือการสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีความน่าสนใจเพราะพระองค์สามารถสอนให้คนฟังบรรลุธรรมได้ ทำให้ผู้ฟังประสบผลสำเร็จจากการสอนของท่านทุกครั้ง ดังนั้น เพื่อให้ทราบถึงแนวความคิด และวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า จึงได้ศึกษาพุทธวิธีการสอนแล้วนำมาวิเคราะห์เทียบเคียงกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญว่ามีเรื่องใดที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้อย่างไร ในการจัดการเรียนรู้ในยุคปัจจุบัน โดยคาดว่าจะจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการ บูรณาการให้การจัดการเรียนรู้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้ ประสบความสุขความสำเร็จได้ตามควรแก่อัตภาพ

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในยุคที่ชมพูทวีปเป็นถิ่นนักปราชญ์ซึ่งเต็มไปด้วยศาสตราจารย์เจ้าลัทธิต่างๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียงและมีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญกับพระองค์นั้นมีทั้งมาดีและมาร้าย มีทั้งที่แสวงหาความรู้ มาลองภูมิ และที่ต้องการมาข่มมาปราบ แต่พระองค์สามารถประสพชัยชนะในการสอน ผลงานยิ่งใหญ่ของพระองค์ ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถอย่างประจักษ์ชัดโดยไม่ต้องอธิบายในเมื่อประจักษ์พยานภายนอกแสดงให้เห็นแล้วเช่นนี้ ย่อมชวนให้พิจารณาสืบค้นต่อไปถึงเนื้อธรรมคำสอน หลักและวิธีการสอนของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร ยิ่งใหญ่และประเสริฐสมจริงเพียงใด (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 9-11)

จากการเป็นบรมครูของพระพุทธองค์ ผู้เขียนจึงสนใจนำคำสอนของพระองค์มาประยุกต์ใช้ในด้านการศึกษาหรือการเรียนการสอน ทั้งนี้เพราะ “การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ” (ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมิหรมหา, 2552: 87) ประเทศที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนา ทุกประเทศได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน หากสามารถใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนมีขีดความสามารถ มีศักยภาพเต็มสมบูรณ์ตามอัตภาพของแต่ละบุคคลแล้ว การพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติ ก็สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การจัดการศึกษาของไทยยังมีจุดอ่อนด้อย เช่น เรื่อง

คุณภาพการศึกษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีผลกระทบจากปัจจัยแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม (รุ่ง แก้วแดง, 2542: 1-2)

พระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา โดยการนำพุทธธรรมมานำการปฏิรูปการศึกษา เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ การปฏิรูปการศึกษาทุกด้าน ควรดำเนินการโดยใช้หลักแห่งอริยสัจสี่และปฏิจกสมุปบาท เพื่อจะรับรู้ปัญหาต่างๆ ทางการศึกษาชัดเจนถูกต้องตามความเป็นจริงและผู้มีส่วนสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาทุกคนควรทำความเข้าใจอย่าง ถ่องแท้ ดำเนินการอย่างมีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันเรื่องราวต่างๆ โดยดำเนินการให้เหมาะสมแต่ละท้องถิ่น คำนี้ถึงผลประโยชน์ของชาติเป็นหลัก ในการปฏิรูปการศึกษา ควรนำพระพุทธศาสนาปฏิรูปการศึกษา ไม่ใช่เอาการศึกษาปฏิรูปพระพุทธศาสนา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544: 2-3) และแนวการจัดการศึกษา ได้แก่ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ (สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ และคณะ, 2555: 222) โดยเฉพาะการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีองค์ประกอบสำคัญคือ ผู้เรียน ครูผู้สอน โดยผู้เรียนได้เลือกเรียนรู้ตามความถนัด ความสนใจ และความสามารถที่แตกต่างกันอย่างเต็มศักยภาพ ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ความสำเร็จอยู่เสมอจนเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และผู้เรียนได้ค้นพบตัวเอง ครูผู้สอนให้ความเมตตาจริงใจและเอาใจใส่ผู้เรียนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน มีความเก่ง มีศิลปะ ฉลาดและมีความเชี่ยวชาญในการวิเคราะห์ผู้เรียน และจัดกิจกรรมที่หลากหลายรองรับความรู้ความสามารถและความสนใจของผู้เรียนที่มีแตกต่างกัน มีความรู้สึกที่ดีงามต่อผู้เรียน ทุ่มเทการทำงานเพื่อผู้เรียนตลอดไปแม้จะมีอุปสรรคใดๆ เกิดขึ้นก็ตาม จัดกิจกรรมบทเรียนสนุก แปลกใหม่ จูงใจให้ติดตาม และเร้าใจให้อยากค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองในสิ่งที่สนใจและบทเรียนมีความหมาย และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง

ด้วยความสำคัญของพุทธวิธีการสอนที่มีต่อการพัฒนาการศึกษาและแนวคิดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เขียนจึงได้นำเสนอบทความ เรื่อง พุทธวิธีการสอนกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษา

ในบทความนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาการศึกษา การบริหารจัดการ การศึกษา และการกำหนดนโยบายปฏิรูปการศึกษาที่สอดคล้องกับพุทธวิธีการสอน และการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการวางรากฐานการพัฒนาที่มั่นคง คือ การพัฒนาคน สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืนต่อไป

พุทธศิลปะการสอนกับการเรียนรู้

1. พุทธวิธีการสอน

พุทธวิธีการสอนหรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมายหลากหลาย ในที่นี้ขอนำเสนอในแง่มุมที่เป็นไปเพื่อการศึกษาเรียนรู้ โดยได้นำไปวิเคราะห์ร่วมกับ การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นแนวคิดการจัดการศึกษาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยแบ่งสาระสำคัญเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธเจ้า 6 ประการ คือ บุคลิกภาพ คุณธรรม หลักการสอน ลีลาการสอน วิธีสอนแบบต่างๆ และกลวิธีและ ุบายประกอบการสอน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

บุคลิกภาพ ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ มีพระวรกายสง่างาม ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ และตรัสพระวาจาสุภาพ สละสลวย ดัง คำคมของจังกีพราหมณ์ที่ว่า “พระสมณโคดม มีพระวาจาไพเราะ รู้จัก ตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความ ได้ชัดแจ้ง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 425: 534) และคำของอุตรมาณพที่ว่า “พระสุรเสียงที่เปล่งก้องจากพระโอษฐ์นั้นประกอบด้วยคุณลักษณะ 8 ประการ คือ แจ่มใส 1 ชัดเจน 1 นุ่มนวล 1 ขวนฟัง 1 กลมกล่อม 1 ไม่พร่า 1 ชิ่ง 1 กังวาน 1” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 301: 235)

1.1 คุณธรรม มี 3 ด้าน คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ดังต่อไปนี้

1) พระปัญญาคุณ มี 2 อย่างคือ ทศพลญาณและปฏิสัมภิตา โดยทศพลญาณ หรือตถาคตพลญาณ 10 ประการ เช่นปริชาหยั่งรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลาย ปริชาหยั่งรู้ผลของกรรม ปริชาหยั่งรู้ภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ และ ปริชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 30 ข้อ 2: 48) ส่วนปฏิสัมภิตา 4 หมายถึง ปัญญาแตกฉาน 4 อย่างคือ เช่น

ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ ภาษาศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ และปรัชญาแจ้งในความคิดทันการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 50: 175)

2) พระวิสุทธิคุณ พระองค์เองเป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากอาสวกิเลส ทั้งปวง ทรงทำได้อย่างที่สอน คือ สอนเขาอย่างไร พระองค์เองก็ทรงประพฤติปฏิบัติ อย่างนั้น ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่ เขาอย่างเดียว ไม่มีพระทัยเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน

3) พระกรุณาคุณ พระพุทธเจ้าได้เสด็จออกประกาศพระศาสนา โปรดสรรพสัตว์ เป็นที่ปรากฏและเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างแท้จริง เสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนมนุษย์ทั้งที่เป็นกลุ่มชนและที่เป็นรายบุคคล โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง ทรงมีส่วนประกอบสำคัญที่เป็นคุณลักษณะของผู้สอน เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร 7 ประการ คือ ปิโย (เป็นที่รักเป็นที่พอใจ) ครุ (เป็นที่เคารพ) ภาวนีโย (เป็นที่ยกย่อง) วัตตา (เป็นนักพูด) วจนุขโม (เป็นผู้อดทนต่อ ถ้อยคำ) คมภีรณจ กถิ กตตา (เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้) และโน จภูฏาเน นियोชเย (ไม่ ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย) (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 23 ข้อ 34: 33, พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 37: 57)

1.2 หลักการสอน

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องการแสดงธรรมต่อผู้อื่นว่าการแสดงธรรมไม่ใช่เป็นของง่าย ผู้สอนควรยึดหลักการแสดงธรรม 5 ประการ คือ

- 1) การแสดงธรรมโดยลำดับ จากง่ายไปหายาก
- 2) เราจักแสดงอ้างเหตุผล มีการยกตัวอย่างประกอบ
- 3) เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู
- 4) เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม
- 5) เราจักไม่แสดงให้กระทบตนและผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 159: 263)

ภารกิจสำคัญของการศึกษาหรือการเรียนการสอน พุทธศาสนิกชนได้กล่าวว่า ต้องใช้วิธีการแห่งปัญญา คือ ผู้เรียนต้องเป็นอิสระในการใช้ความคิด จึงสมควร ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องปัญญาที่มักแปลกันว่า ความรู้ 2 ประเภท คือ (1) สุตตะ

คือ ความรู้จากการสดับตรับฟังหรือเล่าเรียน อ่าน รับถ่ายทอดจากแหล่งความรู้อื่น การสั่งสมความรู้ประเภทนี้ไว้ได้มาก เรียกว่า พหุสัจจะ แปลว่า ความเป็นพหูสูต คือ ความเป็นผู้คงแก่เรียน (2) ปัญญา คือ ความรู้ประเภทเข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้เลือกคัด วิวินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการเป็นความรู้ประเภทที่มุ่งหมายและเป็นส่วนสำคัญในระบบ การศึกษานี้ ปัญญานี้มีไวพจน์มากมาย เช่น ญาณ วิชชา ปริญญา ปฏิสัมภิชา วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556: 8) หลักการสอนนี้ซึ่ง สอดคล้องกับการสอนแบบพุทธวิธีออกเป็นประเภทใหญ่ 3 ประเภท คือ (1) สอนโดย พุติให้ฟัง (2) สอนโดยทำให้ดู และ (3) สอนโดยรับประโยชน์ คือมีความสุขให้ดู (รับผล จากการปฏิบัติธรรม) (พุทธทาสภิกขุ, 2516: 134)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2556: 46) กล่าวว่า พระพุทธเจ้ามี หลักการสอน สีลาการสอน วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า โดยคำนึงถึงเนื้อหาและตัวผู้ เรียน คือ (1) เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็น เข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ไม่ออกนอกเรื่อง สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล เป็นประโยชน์ แก่ตัวเขาเอง (2) เกี่ยวกับตัวผู้เรียน สอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล คำนึงถึงความพร้อม และให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเองซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความ เข้าใจชัดเจน เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไปตามควรแก่ กาลเทศะและเหตุการณ์

1.3 สีลาการสอน สีลาในการสอน 4 อย่าง มีดังนี้

- 1) สันทสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้ เห็นกับตา
- 2) สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติ
- 3) สมุตเตชนา รั้งใจให้แกล้งกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะ แข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
- 4) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มขึ้น รั้งเชิง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และ เปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

1.4 วิธีสอนแบบต่างๆ วิธีสอนของพระพุทธเจ้า มีหลายแบบดังต่อไปนี้

1) แบบสากัจฉา หรือการสนทนา เป็นการสอนให้รู้จักการสนทนา ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

2) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการ แสดงธรรมประจำวัน

3) แบบตอบปัญหา พระองค์แบ่งวิธีตอบเป็น 4 อย่าง

(1) เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว

(2) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถาม

(3) วิภังชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบ

(4) ฐปนียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอก เรื่อง ไร้ประโยชน์

4) แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อภิกษุกระทำความผิดพระองค์ก็จะทรง เรียกประชุมแล้วทรงแสดงธรรมที่สมควรเหมาะสมหรือทรงตำหนิแล้วพรรณนาผล ร้ายของความประพฤติไม่ดี

1.5 กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

1) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่าง ประกอบคำอธิบาย

2) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจ ยาก เข้าใจง่ายขึ้น

3) การใช้อุปกรณ์การสอน เช่น พระองค์ทรงสอนสามเณรราหุลเมื่อ อายุ 7 ขวบ เรื่อง น้ำในภาชนะหลังการล้างพระบาท

4) การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทาง จริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนอง การสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในลักษณะที่ทรงเป็นผู้นำที่ดี

5) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำ ในความหมายใหม่การเล่นภาษา และเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ

6) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบาย สำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่ระยะ

แรกประดิษฐานพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายอย่างที่เราเรียกว่า การวางแผนที่ได้ผลยิ่ง โดยได้เสด็จไปโปรดเบญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ในใกล้ชิดพระองค์เมื่อครั้งออกแสวงธรรมก่อน

7) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปรีปากะแห่งญาณหรืออินทรีย์ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือตั้งต้นทำ แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาสก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปเสียเปล่า

8) ความยืดหยุ่นคือ สอนโดยไม่มีอัตรา ตัดต้นหา มานะ ทิฏฐิเสียได้ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ

9) การลงโทษและให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า “พระผู้มีพระภาคทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้ โดยไม่ต้องใช้อาชญา ทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูกทรงใช้การชมเชยยกย่องบ้างก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น

10) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลัก วิธีการและกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะครั้งเฉพาะคราวไป

ตัวอย่างพุทธวิธีการสอนที่คำนึงถึงความแตกต่างของคนและการยกตัวอย่างอุปกรณประกอบการสอนอย่างชัดเจน เช่น ครั้งหนึ่งมีนายบ้านคนหนึ่งชื่อ อสิพันธกบุตร มากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระเมตตาต่อคนทั้งหลายถ้วนหน้ากัน โดยมีได้ลำเอียงว่าคนนั้นเป็นพระภิกษุ พระภิกษุณีผู้เป็นสาวกของพระองค์ คนนั้นเป็นอุบาสกอุบาสิกาผู้เป็นสาวกของพระองค์ และคนนั้นเป็นผู้นับถือคำสอนอื่นซึ่งไม่เป็นสาวกของพระองค์ ใช่หรือไม่”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ตถาคตเมตตาต่อคนทั้งหลายถ้วนหน้ากัน โดยมีได้ลำเอียงว่า คนนั้นเป็นหรือไม่เป็นสาวกของตถาคต” อสิพันธกบุตรกราบทูลถามต่อไปว่า “ถ้าเช่นนั้น ไฉนบางครั้งพระองค์ก็แสดงธรรมแก่คนกลุ่มหนึ่ง และบางครั้งพระองค์ก็ไม่แสดงธรรมแก่คนอีกกลุ่มหนึ่ง”

พระพุทธเจ้าย้อนถามว่า “ชาวนาคนหนึ่งมีนาอยู่สามแปลง แปลงหนึ่งมีเนื้อดินดีเลิศ แปลงหนึ่งมีเนื้อดินปานกลาง และอีกแปลงหนึ่งมีเนื้อดินเลว เมื่อเขาจะหว่านพืชจะหว่าน ในแปลงใดก่อน”

อสีพันธุบุตรกราบทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวนาคนั้นแม้ปรารถนาจะให้นา ทั้งสามแปลงมีพืชเติบโตอุดมสมบูรณ์เหมือนกันหมด แต่ก็จำเป็นต้องหว่านพืชในแปลงที่มีเนื้อดินดีเลิศก่อน เสร็จแล้วก็จะหว่านพืชในแปลงที่มีเนื้อดินปานกลาง ต่อจากนั้นจึงจะหว่านพืชในแปลง ที่มีเนื้อดินเลวด้วยหวังว่าอาจจะมีโอกาสอยู่บ้างที่พืชจะเติบโตในแปลงที่มีเนื้อดินเลวได้ หรือมีฉะนั้นก็ยังเป็นอาหารของโคได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 603: 322)

พุทธวิธีการสอนเน้นให้ปฏิบัติจริง เช่น เรื่องพระจูฬปันถก ที่เรียนไม่เก่ง ถูกพี่ชายขี้บไล้ แต่พระพุทธองค์ทรงอนุเคราะห์ ประทานผ้าเช็ดพระบาทให้แล้วตรัสว่า “จงอธิษฐานผ้าสะอาดผืนนี้ให้ตั้งมั่นดีโดยมโนสิการว่า “โรชโรณ” ๆ ผ้าสำหรับเช็ดตุลึ ๆ จงตั้งจิตให้มั่น นิ่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้วเกิดความยินดีในศาสนา ได้บำเพ็ญสมาธิให้เกิดขึ้นเพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุด เราระลึกถึงชาติก่อนๆ ได้ ชำระทิพยจักขุให้หมดจดแล้ว ได้บรรลุวิชา 3 คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำสำเร็จแล้ว ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 373: 300-301) คือ พิจารณาถึงสังขารว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเมื่อคิดได้ดังนี้แล้วก็เริ่มเจริญวิปัสสนา พิจารณาความสิ้นความเสื่อมไปเรื่อยๆ จนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

กล่าวโดยสรุป วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าคือ ทรงสอนทั้งในรูปของกลุ่ม และในรูปของการสอนแบบตัวต่อตัว การสอนแบบกลุ่มทรงใช้โอกาสสอนในตอนเย็น (สอนบริษัททั่วไป) ตอนย่ำค่ำ (สอนพระภิกษุ) รวมทั้งทรงสอนในสถานการณ์ที่มีปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งพระภิกษุประชุมตั้งวงสนทนากัน พระองค์จะเสด็จไปร่วมสัมมนา ตรัสถามเรื่องที่สนทนากัน ทรงสดับการวิพากษ์การแสดงความคิดของที่ประชุมแล้ว ทรงตะล่อมเข้าสู่ประเด็น จะสอนในลักษณะใดก็ตามทรงเน้นความสำคัญของผู้เรียน ที่มีไม่น้อยกว่าความสำคัญของผู้สอน กล่าวคือ ผู้สอนต้องมีความรู้และคุณสมบัติที่ดี และเหมาะสม หรือผู้เรียนก็ต้องมีความพร้อม ผู้เรียนต้องได้รับความสนใจดูแลเอาใจใส่ ตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มีบทบาทร่วมกับผู้สอน โดยผู้สอนต้องเข้าใจถึงความแตกต่างทางเขาวนปัญญาและจริตหรือนิสัยของผู้เรียน ครูผู้สอนจึงต้องรู้จักปรับแนว

การสอนให้เหมาะกับผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

2. การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2562 หมวด 4 มาตรา 22 ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2562: 26)

เมื่อมีการสอนก็มีการเรียนรู้ วิธีการสอนเชิงพุทธสามารถนำไปใช้สอนเพื่อให้ผู้ฟังเกิดการเรียนรู้ เพราะพระพุทธรองค์ทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยทรงคำนึงถึงความพร้อมของผู้ฟังเป็นเกณฑ์ ทรงปรับรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมของผู้ฟังอยู่เสมอและเพื่อให้บทความนี้มีแก่นมที่ชัดเจนเข้าใจมากขึ้นจึงได้นำเสนอแนวคิดการเรียนรู้และการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญประกอบพุทธวิธีในการสอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ความหมายการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ หมายถึง “การจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลายสอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความแตกต่างระหว่างบุคคล ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดสาระที่จะเรียนรู้และปฏิบัติจริงจนค้นพบข้อความรู้และวิธีการปฏิบัติด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน” (ณัฐวดี กิจรุ่งเรือง, 2545: 10) ผู้เรียนต้องสามารถนำกระบวนการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้” (กนกวรรณ โกมลิตธิพงศ์, 2545: 26) ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดด้วย ถ้าทำกิจกรรมอะไรก็ตามแล้วไม่เกิดการคิดก็ไม่น่า จะเป็นการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนใช้กระบวนการสร้างความรู้ด้วยตนเอง และเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้” (พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์, 2543: 29)

กล่าวโดยสรุป การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ วิธีการสำคัญที่สามารถสร้างและพัฒนาผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนในเรื่องที่สอดคล้องกับความสามารถและความต้องการของตนเอง และได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่

2.2 ลักษณะการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การจัดการเรียนการสอนที่จะทำให้การเรียนรู้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เกิดความสุขร่วมกันทั้งผู้เรียนและผู้สอน ควรมีลักษณะสำคัญคือ บทเรียนเริ่มจากง่ายไปหายาก โดยคำนึงถึงวุฒิภาวะและความสามารถของผู้เรียนแต่ละวัย เนื้อหาวิชา มีความต่อเนื่อง เรียนสนุก ไม่น่าเบื่อ และตอบสนองความสนใจใคร่รู้ของผู้เรียน ไม่ยึดเยียดหรือกดดัน ทุกขั้นตอนของการเรียนรู้มุ่งพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการคิดในแนวต่างๆ รวมทั้งความคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ และความคิดเป็นระบบ มีกิจกรรมหลากหลาย เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม เน้นพัฒนาการของผู้เรียนในภาพรวมมากกว่าผลเรียนทางวิชาการ (กิตติวดี บุญเชื้อ, 2545: 30-32)

สำนักงานโครงการพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้สรุปกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญว่ามี 5 ลักษณะ คือ เรียนรู้อย่างมีความสุข เรียนรู้แบบองค์รวม เรียนรู้จากการคิดการปฏิบัติจริงและการสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้ร่วมกับบุคคลอื่น เรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2554: 18)

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมีองค์ประกอบสำคัญคือ ผู้เรียน ครูผู้สอน โดยผู้เรียนได้เลือกเรียนรู้ตามความถนัด ความสนใจ และสามารถที่แตกต่างกันอย่างเต็มศักยภาพ ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ความสำเร็จอยู่เสมอจนเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และผู้เรียนได้ค้นพบตัวเอง ครูผู้สอนให้ความเมตตาจริงใจและเอาใจใส่ผู้เรียนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน มีความเก่ง มีศิลปะ ฉลาด และมีความเชี่ยวชาญในการวิเคราะห์ผู้เรียน และจัดกิจกรรมที่หลากหลายรองรับความรู้ ความสามารถและความสนใจของผู้เรียนที่มีแตกต่างกัน มีความรู้สึกที่ดีงามต่อผู้เรียน ทุ่มเทการทำงานเพื่อผู้เรียนตลอดไป แม้จะมีอุปสรรคใดๆ เกิดขึ้นก็ตาม จัดกิจกรรมบทเรียนสนุก แปลกใหม่ จูงใจให้ติดตาม และเร้าใจให้อยากค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองในสิ่งที่สนใจและบทเรียนมีความหมาย และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง

2.3 กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูควรจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงานอันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนครบทุกด้านทั้งทาง

กาย ทางจิตหรืออารมณ์ ทางสังคม และทางสติปัญญา และจิตวิญญาณด้วย (ประเวศ วสี, 2543: ก) กระบวนการเรียนรู้ตัวอย่างที่นำมาเสนอมี 3 วิธี คือ

1) กระบวนการกลุ่ม (Group process) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีปฏิสัมพันธ์กัน มีแรงจูงใจร่วมกันทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยที่สมาชิกกลุ่มมีอิทธิพลต่อกัน ผู้เรียนได้ค้นพบและสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง

2) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative learning) วิธีเรียนที่จัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และความสำเร็จของกลุ่ม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบ่งปันความรู้ให้กำลังใจกันและกัน

3) การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์สร้างความรู้ (Constructivism) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง โดยนำความรู้ที่มีอยู่เชื่อมโยงกับความรู้ใหม่

2.4 กระบวนการที่เอื้อต่อกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

กระบวนการที่เอื้อต่อกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดโดยการศึกษาจุดประสงค์การเรียนรู้ สาระสำคัญของเนื้อหาประกอบกับธรรมชาติของวิชา/กลุ่มประสบการณ์ ระดับชั้น และวัยของผู้เรียน แล้วพิจารณาว่าจะใช้กระบวนการเรียนรู้ดังต่อไปนี้

1) กระบวนการสร้างความตระหนัก ประกอบด้วย สังเกต วิचारณ์ และ สรุป

2) กระบวนการคิดอย่างมีวิचारณญาณ ประกอบด้วย สังเกต อธิบาย รับฟัง เชื่อมโยงความสัมพันธ์ วิचारณ์ และสรุป

3) กระบวนการปฏิบัติ ประกอบด้วย สังเกต รับรู้ ทำตามแบบ ทำเองโดยไม่มีแบบ และฝึกให้ชำนาญ

4) กระบวนการเรียนภาษา ประกอบด้วย เข้าใจสัญลักษณ์ ผูกโยงเป็นความคิดรวบยอด สื่อความหมายได้ทั้งอ่านและเขียน วัดความสามารถจำ/เข้าใจ/นำไปใช้/วิเคราะห์/สังเคราะห์/ประเมินค่า

5) กระบวนการกลุ่ม ประกอบด้วย กำหนดเป้าหมายของงานร่วมกัน กำหนดงานและลำดับขั้นตอนร่วมกัน แบ่งงานและลำดับขั้นตอนร่วมกัน ลงมือ

ปฏิบัติงานตามหน้าที่อย่างรับผิดชอบ รับฟังการชี้แนะและการวิเคราะห์จากผู้อื่นเพื่อปรับปรุงงาน และชื่นชมในผลงานร่วมกัน

6) กระบวนการแก้ปัญหา ประกอบด้วย สังเกต วิเคราะห์ สร้างทางเลือก ประเมินทางเลือก และสรุป

7) กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด ประกอบด้วย สังเกต จำแนกความแตกต่าง หาลักษณะร่วม ระบุงู้อความคิดรวบยอด และทดสอบและนำไปใช้

8) กระบวนการสร้างเจตคติ ประกอบด้วย สังเกต วิเคราะห์ และสรุป

9) กระบวนการวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วย สังเกต กำหนดปัญหา คาดคะเน ตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล

10) กระบวนการสร้างค่านิยม ประกอบด้วย สังเกต ประเมินเชิงเหตุผล กำหนดค่านิยม วางแผนปฏิบัติ และปฏิบัติด้วยความชื่นชม (สมจิตรร์ คล้ายปิ่น, 2539: 3-6)

กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นนี้อาจกล่าวได้ว่าพัฒนามาจากหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะให้ความสำคัญกับระดับสติปัญญาที่แตกต่างกัน

การเรียนการสอนยุคโลกาภิวัตน์ยุคไร้พรมแดนจำเป็นต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนให้เรียนรู้ได้โดยไม่จำกัดกาลเวลา พระองค์จึงมีความร่วมสมัยแม้พระพุทธศาสนาจะผ่านไปนานกว่า 2600 ปี คำสอนของพระองค์เพื่อให้คนมีความสุข ความเจริญ ไม่เดินหลงทาง วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าถือว่าสมบูรณ์แบบที่สุดและสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างหมดจด หากจะนำมากล่าวทั้งหมดคงไม่จบสิ้น หากพิจารณาโดยแยกคายแล้วก็จะเห็นว่าคำสอนของพระพุทธเจ้ามีที่มาสำคัญก็คือ ทุกข์หรือปัญหา ความทุกข์ ความเดือดร้อน และปัญหาชีวิตนานาประการของมนุษย์นั้น เกิดจากต้นเหตุคือ ความอยาก ความต้องการ ความเห็นแก่ตัว ด้วยอำนาจความอยากและความยึดของตนจึงสร้างปัญหาให้เกิดขึ้น เกิดความขัดข้องขัดแย้ง และความทุกข์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 13) พุทธวิธีการสอนมีไว้เพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อการจัดการกับความทุกข์นั่นเอง

พระพุทธเจ้าทรงปรับวิธีการสอนของท่านให้เหมาะกับคนที่มีความแตกต่างกัน เช่นพระพุทธเจ้ามีวิธีสอน 3 แบบ คือ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ คือ การสอนโดย

ใช้ความสามารถพิเศษ เพื่อปราบคนร้ายๆที่ไม่ยอมรับคำสอนง่ายๆ 2) อาเทศนา ปาฏิหาริย์ คือ การสอนโดยวิธีตักใจ ทรงใช้กับบุคคลอุกฤษฏ์ตัณญา (บัวพ่นน้ำ) และ วิปจิตตัณญา (บัวปริ่มน้ำ) 3) อนุศาสนีย์ปาฏิหาริย์ เป็นการสอนด้วยการบรรยายแบบ โต้ตอบสนทนา ทรงใช้กับคนประเภทเนยยะ (บัวใต้น้ำ) (แสง จันทรงาม, 2540: 29) นอกจากนี้ ยังพบว่ามิตัวอย่างการสอนที่หลากหลายกว่า เช่น การสอนด้วยวิธีรุนแรง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายเพราะเหตุอะไรเธอทั้งหลายจึงส่งเสียงอื้ออึงเหมือน พวกชาวประมงแย่งปลากัน” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถามอย่างนี้ ท่านพระยโสชะ จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ภิกษุประมาณ 500 รูป เหล่านี้เดินทางมาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาค ภิกษุอาคันตุกะ เหล่านี้ทักทายกับภิกษุเจ้าถิ่น ปลูกตเสนาสนะ เกือบาตรและจีวรอยู่จึงได้ส่งเสียง อื้ออึง พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงไป เสียเถิด เราขับไล่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่ควรอยู่ในสำนักของเรา” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 23: 215)

พระพุทธองค์ทรงใช้อุปกรณ์การสอน เช่น เรื่องใบไม้ในกำมือกับใบไม้ใน ป่า (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2542: 104) ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความซอมนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย 2-3 ใบที่เราหยิบขึ้นมา กับใบที่อยู่บนต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บน ต้นไม้ นั้นแลมากกว่าใบประดู่ลาย 2-3 ใบ ที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 1101: 613) ซึ่งจะทำให้เข้าใจ ได้ง่ายกว่าและใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนใกล้ตัว

การสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการชี้ทางออกจากปัญหา อาทิ แบบ สากัจฉาหรือสนทนาผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้นยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธา แบบบรรยาย ทรง ใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน แบบตอบปัญหา สำหรับผู้ที่มีความ สงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆแล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น เพราะบ้างก็ มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย

พระองค์ทรงมีหลักการในการสอนที่เรียกว่า “หลัก 4 ส” คือ (1) สันทัส สนา อธิบายให้เห็นชัดแจ้งเหมือนจูงมือให้มาดูด้วยตาเรียกสั้นๆ ว่า “แจ่มแจ้ง” (2) สมหา ทปนา ชักจูงให้เห็นจริงเห็นจังตาม ชวนให้คล้อยตามจนยอมรับเอาไปปฏิบัติ เรียกสั้นๆ

ว่า “จูงใจ” (3) สมุดตเตชชา เร้าใจให้เกิดความกล้าหาญ มีกำลังใจ เรียกสั้นๆ ว่า “หาญกล้า” และ (4) สัมปหังสนา มีวิธีสอนที่ช่วยให้ผู้ฟังรำเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ เรียกสั้นๆ ว่า “รำเริง” ส่วนกลวิธีและอุบายประกอบการสอน มีเหมือนกัน เช่น การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ และการเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การทำเป็นตัวอย่าง

พระพุทธองค์ทรงมีการสอนที่หลากหลาย เช่น ครั้งหนึ่งพราหมณ์บริภาษดำพุทธรองค์จนพอแค้นใจ จากนั้นพระองค์จึงตรัสถามว่า

“ขอถามหน่อยเถิดท่านพราหมณ์ พวกญาติมิตรแขกหรือทั้งหลายนี้ะ มีมาหาท่านบ้างหรือเปล่า?”

พราหมณ์ทูลว่า “ก็มีเป็นครั้งคราว”

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “แล้วท่านจัดอาหารของรับประทานมาให้เขาบ้างหรือเปล่า”

พราหมณ์ทูลว่า “ก็จัดบ้าง”

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “ก็ถ้าคนเหล่านั้นเขาไม่รับสิ่งของเหล่านั้นแล้วของจะเป็นของใคร?”

พราหมณ์กราบทูลว่า “ถ้าเขาไม่รับ มันก็เป็นของฉันทนเองนะซี”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบ ความว่า “เออละ เรื่องนี้ก็เหมือนกันที่ท่านมาดำเรานะ เราไม่ขอรับคำดำของท่านละ ขอให้เป็นอย่างท่านเองก็แล้วกัน”

นอกจากวิธีการสอนที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผลแล้ว พระพุทธองค์ทรงมีความเพียร มีการแบ่งเวลาในการสอนที่ควรเอาเป็นแบบอย่าง 5 ประการคือ 1. ปุเรภัตตกิจ ภาคเช้าทรงตื่นบรรทมแต่เช้าเสด็จออกบิณฑบาต 2. ปัจฉภัตตกิจ พุทธกิจภาคบ่ายเสด็จทรงโอวาทภิกษุสงฆ์ 3. ปุริมยามกิจ พุทธกิจยามที่ 1 (ของราตรี) พระภิกษุสงฆ์มาเฝ้าทูลถามปัญหา 4. มัชฌิมยามกิจ ตอบปัญหาพวกเทพทั้งหลายที่มาเฝ้า 5. ปัจฉิมยามกิจ พิจารณาสอดส่องเลือกสรรว่ามีบุคคลผู้ใดที่ควรเสด็จไปโปรด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 90: 147) เรียกสั้นๆว่า “รุ่งเช้าเฝ้าบิณฑบาต เย็นไม่ขาดแสดงธรรม สอนพระเวลาค่ำ กลางคืนพำนักตอบปัญหา รุ่งสว่างพินิจสัตว์นานา นี้คือเบญจกิจจา องค์ศาสดาทรงกระทำ” (พระเมธีวชิโรดม (วุฒิชัย วชิรเมธี) ว.วชิรเมธี, มหัทศจรยแห่งชีวิต, 2562: ออนไลน์) คำสอนของพระองค์นับว่าเป็นอัครจรยยิ่งเรียกว่า อนุศาสนิปาฏิหารย สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริงที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์

เหนือกว่าอิทธิปาฏิหาริย์ (แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ เช่น ล่องหน ดำดิน เหาะได้) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 484-486: 214-216)

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธองค์ดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับศาสตร์ การสอนของนักการศึกษาไทยหลายท่านที่มุ่งสอนโดยยึดนักเรียนเป็นคนสำคัญ ของการเรียนรู้ ผู้สอนต้องมีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างถูกต้อง มี ขั้นตอนการสอน การดูแลนักเรียนอย่างรอบด้าน เช่น การรู้จักนักเรียนราย บุคคล การส่งเสริมนักเรียน การป้องกันแก้ไขปัญหานักเรียน และการคัดกรอง นักเรียน เพื่อการพัฒนาให้เต็มตามศักยภาพของนักเรียน และในกระบวนการ เรียนรู้ นักเรียนจะมีส่วนร่วมในการเรียน ให้นักเรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณ (ทิตนา แคมมณี, 2547: 304) หรือกระบวนการสอนที่ประกอบด้วยขั้นสร้างความ ตระหนัก ขั้นฝึกปฏิบัติตามแบบ ขั้นฝึกปฏิบัติภายใต้การกำกับของผู้ชี้แนะ การฝึก ปฏิบัติอย่างอิสระ เพื่อช่วยให้เกิดความชำนาญและการเรียนรู้อยู่คงทน ผู้สอนเป็น ผู้สร้างบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ ครูเป็นกัลยาณมิตร สร้างแรงจูงใจ (สุมน อมรวิวัฒน์ และทิตนา แคมมณี, 2526: 35)

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการสอนที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาของผู้เรียน เหมาะกับจริตนิสัยของผู้เรียน ให้ความสนใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล เอาใจใส่ผู้เรียนที่มี ปัญหาพิเศษ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือกในสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ สอนโดย ให้ผู้เรียนมีอิสระในการถามปัญหา รอจังหวะในการสอน เป็นการสอนเพื่อแก้ปัญหา ในชีวิตจริง สอนโดยให้ผู้เรียนคิดใคร่ครวญก่อนลงมือปฏิบัติจริง สอนโดยให้ผู้เรียน เฉลี่ยสถานการณ์จริง ให้ผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตนเอง ผู้เรียนค้นพบและสรุปองค์ ความรู้ได้ด้วยตนเอง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากอาสวกิเลส ทั้งปวง ไม่กระทำ ความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่มีเหตุที่ใคร จะยกขึ้นตำหนิได้ ทรงทำได้อย่างที่สอน คือ สอนเขาอย่างไร พระองค์เอง ก็ทรงประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นด้วย อย่างพุทธพจน์ที่ว่า “ตถาคตพุดอย่างใดทำอย่าง นั้น” จึงเป็นตัวอย่างที่ดีและ ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วย มุ่งหวังประโยชน์แก่เขาอย่างเดียว ไม่มีพระทัยเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ ส่วนตนหรืออามิสตอบแทนใดๆ

สรุป

พระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องให้เป็นพระบรมศาสดา เป็นพระบรมครู ดังคำกล่าวสรรเสริญที่ว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นพระอรหันต์ เป็นสารถิฝีก ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” พุทธวิธีในการสอนที่มีสาระสำคัญประกอบด้วย บุคลิกภาพและคุณธรรม หลักการสอน ลีลาการสอน วิธีการสอนแบบต่างๆ ตลอดจนจนกลวิธีและอุบายประกอบการสอน จึงเป็นวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่นับว่าเป็นวิธีที่แยบคาย มีหลักการในการสอนอย่างมีเหตุผล เรื่องที่เป็นจริงตามธรรมชาติซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

การพัฒนาการศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมจำเป็นต้องมีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ นั่นคือ มีการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ พุทธวิธีการสอนเป็นคำสอนเพื่อพัฒนาคนให้เกิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คือ การเรียนเพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้เพื่อชีวิต มุ่งพัฒนาคนให้มีความบริบูรณ์ทั้งด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา

พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าจึงเน้นพัฒนาปัญญามากกว่าเรื่องอื่น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “**นัตถิ ปัญญา สมา อาภา**” “ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา” แสงสว่างคือปัญญาขับไล่ความมืด ช่วยกำจัดอวิชชา ปัญญาเป็นคุณธรรมสำคัญที่สุด ปัญญาเป็นประธานแห่งคุณธรรมทั้งหลาย ปัญญาประเสริฐที่สุดเปรียบเหมือนพระจันทร์เด่นที่สุดในหมู่ดาว (พระราชมรรณี (ประยูร ธรรมจิตโต), 2540: 4)

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ โกมลิตพิพงศ์. (2545). “พุทธวิธีการสอนกับการเรียนรู้แบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กิตติยวดี บุญเชื้อ. (2545). **ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ณัฐวุฒิ กิจรุ่งเรือง. (2545). **ผู้เรียนเป็นสำคัญและการเขียนแผนจัดการเรียนรู้ของครูมืออาชีพ**. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์.
- ประเวศ วสี. (2543). **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด**. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ทิตนา แคมมณี. (2547). **ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2556). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2540). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพุทฺธโฆสจารย์. (2548). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุทฺธโฆสจารย์ แปลเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 6. ม.ป.ท.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2559). **พระธรรมเทศนา 61 กัณฑ์**. กรุงเทพมหานคร: หจก.สามลดา.
- พระเมธีวชิโรดม(วุฒิชัย วชิรเมธี) ว.วชิรเมธี. **มหัศจรรย์แห่งชีวิต**. สืบค้นเมื่อ. (10 กันยายน 2562). แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/TheMahatsajanOfLife/>
- พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์. (2543). **หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2516). **อิตฺตปฺปจยตา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ.
- ภูมิพลอดุลยเดช. พระบาทสมเด็จพระปรมิหรมหา. (2552). **คำพ่อสอน : ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

- กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รุ่ง แก้วแดง. (2542). **ปฏิวัติการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: พิษณุเวชพริ้นติ้งเซ็นเตอร์.
- สุนน อมรวิวัฒน์ และศิศนา แคมมณี. (2526). **การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสร้างประสบการณ์ชีวิต**. เอกสารการสอนชุดวิชาการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมจิตร คล้ายปั้น. (2539). **การเขียนแผนการสอนที่เน้นกระบวนการ**. เอกสารลำดับที่ 19/2539. (หน่วยศึกษานิเทศก์: สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสิงห์บุรี. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2544). **พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ และคณะ. (2555). **นโยบายสาธารณะ**. กรุงเทพมหานคร: เอ็ม. ที.เพรส,
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2562). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2562**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สยามสปอร์ต ซินดิเคท จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2554). **ก้าวสู่มาตรฐานการเรียนรู้สู่ทักษะชีวิต : แนวคิดแนวทางในการพัฒนาเด็กให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข และเป็นพลัง ในการสร้างสรรค์โลกให้งดงาม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2542). **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: หจก. อรุณการพิมพ์.
- แสง จันทร์งาม. (2540). **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.